

Province of the
EASTERN CAPE
EDUCATION

MOHATO O PHAHAMENG

KEREITI YA 9

PUDUNGWANA 2019

SESOTHO PUO YA LAPENG P2

MATSHWAO: 35

NAKO: Dihora tse 2

Pampiri ena e na le maqephe a 10.

DITAELO LE DIKELETSO HO MOHLAHLOBUWA

1. Pampiri ena e na le dikarolo tse THARO:

KAROLO YA A: TEMAKUTLWISISO (25)
KAROLO YA B: KGUTSUFATSO (5)
KAROLO YA C: TSHEBEDISO YA PUO (20)

2. Bala ditaelo TSOHLE ka hloko.

3. Araba dipotso TSOHLE.

4. Qala karolo e NNGWE le e NNGWE leqepheng le letjha.

5. Seha mola qetellong ya karolo e NNGWE le e NNGWE.

6. Nomora dikarabo tsa hao jwalo feela ka ha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.

7. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.

8. Dipotso tsohle di arajwe ka Sesotho.

9. Ngola ka mongolo o makgethe mme o balehang.

KAROLO YA A: TEMAKUTLWISISO**HO BALA LE HO BOHA****POTSO YA 1****TEMA YA A: TEMAKUTLWISISO**

Bala seratswana sena o nto araba dipotso tse latelang:

LERATO LE TATAISO

[Ditshwantsho di qotsitse le ho lokisetswa mosebetsi ona ho tswa ho google]

- 1 Batswadi ba lokela ho ba le dikamano tse ntle tsa lerato le bana ba bona ho nolofatsa dintho. Ba etse moralo o kgemang le semelo sa setho ka seng bakeng sa tataiso. Ba behe melao e hlakileng le e tsitsitseng mme ba lomahanye meno ka se tla etsahala. Ho ruta boitshwaro ho boima. Ho akga diteko le diphoso.
- 2 Ke ka hona ho kgalemela ngwana o kgenne ho ka mo amang hampe nako e telele. Ho shapa, ho omana, ho phoqa le ho ngotla menyetla ke tsela tse tlwaelehileng tsa batswadi ho kgalemela bana. Le ha ho le jwalo, tsena tsohle ha di etse hore ngwana a utlwisise hore hobaneng a le phoso, di etsa hore a tshohe.
- 3 Ho ya ka ditsebi tsa keello Tracy Smith le Zama Ntuli, ngwana o ithuta ho ntsha maikutlo a hae ka yona tsela ena empe, mme a hloke ho itshepa. Ho kgalemela ka tsela ya lerato, ke ho mo tataisetsa hore a ithute ho ba le boikarabelo ba diketso tsa hae. Motswadi ka mong o lokela ho mamela le ho utlwisisa ngwana wa hae. A boele a mo rorise ka boitshwaro bo botle. Bana ba ithuta boitshwaro ka ho sheba le ho etsisa batswadi. Kahoo ke boikarabelo ba batswadi ho ba mohlala.

- 4 Mawa a ho kgalemela a lokela ho nyalana le dilemo tsa ngwana. Dilemong tse nne, ngwana o se a tseba phapang ya botle le bobbe. Ha lemong tse leshome le metso e meraro a leka ho utlwisisa maikutlo a hae. Ebe dilemong tse leshome le metso e robedi o maemong a ho batla ho itaola. Mekgahlelong ena batswadi ba nkuwa ke maikutlo, ba iphumana ba omanya bana haholo.
- 5 Ho lokisa boitshwaro ba bana ho thusa ho bopa lelapa la kgotso. Batswadi ba lokela ho bua ka bolokolohi ka melao e metjha. Bana ba hodiswe ba tseba meedi le tataiso e ntle, e se nang leeme. Batswadi ba ka nnetefatsa sena ka ho sebedisa mantswe a monate ho kgothatsa boitshwaro bo lokileng. Ka nqa e nngwe ba ntse ba kgalema. Tlou ha e sitwe ke morwalo, ke ka hona batswadi ba tlamehang ho atametsa bana haufi le bona. Ba bue ka melao, diphoso le ditlamorao.
6. Ha ngata ngwana o roba melao hobane a hloka ho tsotellwa. Esita le batswadi ba hlwahlwa ba sokola ho kgalemela hobane ho boima. Ho molemo ho batswadi hore ba pheme dikgang tse sa reng letho. Hona ho ka thusa ho utlwisisa maikutlo a bana pele ba nka bohato, empa ba shebane le ho kgalemela dintiheng tsa bohlokwa. Kgalemo ha se kotlo feela, empa ke ho fana ka bokgoni le tsebo tse tla thibela mathata ka moso.

[Tema ena e qotsitswe le ho lokiswa ho tswa ho *Bona ya Phato* 2019: 42]

- 1.1 Bana ba hloka eng bakeng sa tataiso e ntle? (1)
- 1.2 Ke bomang ba nang le boikarabelo ba ho nolofatsa dintho lapeng? (1)
- 1.3 Ke labaka lefe le etsang hore bana ba robe melao? (1)
- 1.4 Ho ruta bana boitshwaro ho boima. Qotsa polelo e nnetefatsang sena ho tswa seratswaneng sa pele. (1)
- 1.5 Ke sefe se fosahetseng ka ho kgalema ngwana o kgenne ho tswa seratswaneng sa bobedi? (2)
- 1.6 Bolela dintho tse PEDI tse ka etsang hore ngwana a tshohe ha a kgalemelwa. (2)
- 1.7 Ke menyetla efe e ka ngotlwang ha ho kgalemelwa ngwana? Fana ka e MMEDI feela. (2)
- 1.8 Boikarabelo bo ka nkuwang ke ngwana lapeng labo ho bontsha tlhomphe ke bofe? Bolela ntlha tse PEDI feela. (2)

- 1.9 Fana ka mabitso a MABEDI a ditsebi tsa kelello a hlahellang seratswaneng. (2)
- 1.10 Ka kutlwisiso ya hao, motswadi eo e leng mohlala o motle ke ya jwang? (2)
- 1.11 Ditlamorao tsa ngwana ya itaolang e ka ba dife bokamosong ba hae? Hlalosa ha kgutshwanyane feela ka polelo tse ka bang PEDI. (2)
- 1.12 Bolela melao e MMEDI eo o nahanang hore e ka thatafalla bana ha e behwa ke batswadi malapeng. (2)
- 1.13 Dumellana kapa o hanane le polelo e reng: 'Bana ba ntsha maikutlo a bona ohle ka bolokolohi batswading ba bona'. Tshehetsa karabo ya hao ka lebaka. (2)
- 1.14 Hlahisa maikutlo a hao ka seo o ithutileng sona temeng ena ka dikamano tse ntle pakeng tsa batswadi le bana ba bona malapeng. (3)

TEMA YA B: PAPATSO

Bala le ho boha papatso ena e be o araba dipotso.

**Jwala bo baka
dikotsi tse sisimosang**

**Jwala bo sitisa ho
qoba dikotsi ka potlako**

**Fihla o phela
Nomoro ya mohala 0851400800**

transport
Department
Transport
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Stay Sharp, and let's all **ARRIVE ALIVE**

[E qotsitse le ho lokisetwa tlhahlobo ho tswa ho google]

- 1.15 Bolela sehlahiswa se ka bakang dikotsi mebileng papatsong ena. (1)
- 1.16 Ke lepetjo le fe le hlahellang papatsong e ka hodimo? (1)
- 1.17 Ke lefapha lefe le ikarabellang papatsong? (1)
- 1.18 Fana ka phetoho e le NNGWE e ka tliswang ke papatso ena ho bakganni. (1)
- 1.19 Ke keletso efe eo o ka e fang motho ya nweleng jwala mme a ngangela ho kganna koloi? (1)

MATSHWAO A KAROLO YA A (30 ÷ 3): 10

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala seratswana sena o ntano se kgutsufatsa ka mantswa a 70–80.

- Ngola seratswana se momahaneng.
- Ngola dintlha tse jereng mohopolo o ka sehlong feela.

TSELA YA HO AHA BONNGWE

Ho qala dikamano tse ntle le batho bao e seng ba madi ho bohlokwa. Motho ka mong o lokela ho tseba maemo a hae le seo a lokelang ho se etsa. Ho kopana ha malapa a fapaneng ho hloka maikemisetso le lerato. Ho arolelana sebaka, ditlhahiso, mehopolo tseo setho ka seng se di ratang le tseo a sa di rateng, di ka bopa tlhompho le bonngwe.

Ho seha meedi ho ka fokotsa diqabang, ho hloka botsitso le phapang ya sekgeo sa dilemo. Tabataba ke hore lelapa le lokela ho aha tikoloho e tshwanelang dilemo tsa bohle. E le hore tsohle diqeto tse nkuwang di kenyeletse ditlhoko tsa e mong le e mong. Ho etswe nako ya ho aha bonngwe ba lelapa lena ka kopanelo. Sena se fana ka maikutlo a hlokang leeme le ho tshwarana ka ho tshwana. Mesebetsi ya lelapa e ba bobebe ha ho ena le melao eo bohle ba lokelang ho e latela. Ha lelapa le dula dijong mmoho, le qoqa ka diketsahalo tsa letsatsi ka leng, dikamano di thehwa ha bonolo.

Lelapa le ka fihlella ditumellano tse ahang ho phema dipherekano. Ho buisana le ho qoqa ho lokisa dintho molemong wa bohle. Setho ka seng se lokela ho behella maikutlo a sona ka thoko, ka kutlwisiso ya hore boitshwaro bo se nang tlhompho bo ke ke ba amohelwa. Batho ba baholo ba lokela ho tshehetsa le ho bontsha bana tsela e lokileng. Bana ba lokela ho utlwisisa hore le ha motswadi e se wa madi, o ntse a ena le matla ka tlong jwalo ka motho e moholo. Sena se lokela ho hlomphuwa. Ka tsela eo, e mong le e mong o tla tseba maemo a hae le seo a lokelang ho se etsa ka tshwanelo ho aha bonngwe

[Tema ana e qotsitse le ho lokiswa ho tswa ho *Bona ya Phato* 2019: 44]

MATSHWAO A KAROLO YA B $10 \div 2 =$ 5

KAROLO YA C: TSHEBEDISO YA PUO**POTSO YA 3****TEMA YA A**

- Qala karolo ena leqepheng le letjha.
- Dipotso tse mona di itshetlehile temeng ya **LERATO LE TATAISO**, leqepheng la 3.
- Araba dipotso kaofela tse karolong ena.

- 3.1 Qolla **lebitso kgopolo** seratswaneng sa pele. (1)
- 3.2 Bolela mofuta wa **sekao** o hlahellang polelong ena:
Tsena di etsa hore ngwana a tshohe. (1)
- 3.3 Sebedisa **leemedi** lena: 'tsona' polelong. (1)
- 3.4 Fetolela polelo ena ho **lekgathe lephethi**:
Bana ba etsa diphoso. (1)
- 3.5 Qotsa polelo e nang le **lekgethi** seratswaneng sa boraro. (1)
- 3.6 Lebitso 'Motswadi' le wela sehlopheng sefe sa **mabitso**? (1)
- 3.7 Sehella **lehokedi** polelwaneng ena:
Melao e metjha. (1)
- 3.8 Fana ka tlhaloso ya **maele** ana:
Tlou ha e sitwe ke morwalo. (2)
- 3.9 Ngola lebitso lena le lobokantsweng ka nepo:
Kganglomehle. (2)
- 3.10 Sebedisa **lebotsi** 'kae' polelong eo o iqapetseng yona. (1)
- 3.11 Hlalosa hore **polelo** ena e bolelang:
Motswadi ya hlwahlwa. (2)
- 3.12 Ngola **lesupi** la lebitso 'molao' o bontsha ho ba haufi. (1)
- 3.13 Fetolela lentswe lena 'lokisa' ho **leetsi la letso, leetsetsi**. (1)
- 3.14 Hlalosa **sekapolelo** sena: Ho lomahanya meno. (2)
- 3.15 Fetolela polelo ena ho **puopehelo**:
"Tsela ena ya batswadi ya hore tataisa e ya re kgothatsa". Ho bolela bana. (2)

[20]

TEMA YA BOBEDI**KHATHUNU E SE NANG MANTSWE**

Boha khathunu ena ebe o araba dipotso.

- Seha mola qetellong ya tema ena.

[Setshwantsho se qotsitse le ho lokisetswa tlhahlobo ho tswa ho google]

- 3.16 O bona e ka sepheo sa khathunu ee ke sefe? (2)
- 3.17 Utulla moelele o fuperweng ke khathunu ena. (2)
- 3.18 Ke sefe se ka hohelang mmadi ho yona, haholoholo ha e le motho e moholo? (2)
- 3.19 Ke se fe seo o se elellwang ka bong khathunung ena? (2)
- 3.20 Sebedisa mantswe a hao ho toloka khathunu ena. (2)

KHATHUNU E NANG LE MANTSWE

TEMA YA BORARO

- Tlola mola o ntano tswela pele ka tema ena ya boraro.
- Araba dipotso kaofela.

[Setshwantsho se qotsitse le ho lokisetswa mosebetsi ona ho tswa ho google]

- 3.21 Bala mantswe a khathunung ena ebe o e fa sehlooho. (1)
- 3.22 Ka mantswe a hao o nahana hore ho etsahalang khathunung ee? (2)
- 3.23 Akanya batho ba khathunung e le ntate le mora, o totobatse moelelo. (2)
- 3.24 Iqapele mantswe a buuwang ke ntate ho mora wa hae. (2)
- 3.25 O boele o iqapele manstwe a buuwang ke mora ho ntatae. (2)
- 3.26 Akaretsa thuto e fuperweng ke khathunu ena ka bokgutshwane. (1)

[10]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C (40 ÷ 2): 20

MATSHWAO OHLE A PAMIRI ENA: 35

